BYOMANGFOLD

Et plantehefte for pollinerende insekter i bynær natur

For å bevare naturmangfoldet i byen og drive en bærekraftig arealbruk trenger vi god kunnskap om artenes utbredelse og bestandsstatus. Artskartlegging er å undersøke et område for hvilke arter som finnes der. Sommeren 2017 ønsker vi å fylle byens blomsterenger med artskartleggere som finner og registrerer arter i databasen artsobservasjoner.no. Kartlegging av artene våre er utrolig viktig for å få mer kunnskap om naturen vår!

Foto: Sabima

Oslo er kommunen i Norge og hovedstaden i Europa med størst artsmangfold og flest utrydningstrua arter. Oslo er også en av de raskest voksende hovedstedene i Europa. Det gjør byen til det største presseområdet i landet. Men Osloregionen har likevel et mylder av blomsterenger som har viktige planter for pollinerende insekter. Bier og humler, men også andre pollinerende insekter som sommerfugler, biller og fluer, er nødvendige for at blomstrende planter skal kunne formere seg. Blomstenes pollen og nektar er deres viktigste næringskilde. Pollinatorene trenger derfor rikelig tilgang på blomster hele sesongen, fra tidlig vår og utover sensommeren.

Vi antar at 80% av de ville plantene har nytte av blomsterbesøk fra insekter for å kunne sette frø. Samtidig er vi avhengig av polliatorene. Over 30 % av maten vi spiser er avhengig av pollinering fra insekter. Dessverre er pollinatorene i urovekkende fart i tilbakegang. Kulturlandskap som slåtteeng, slåttemyr og kystlynghei er levested for mange av våre bier, men står i fare for å bli borte fra norsk natur. Gjengroing og intensivering av landbruket som fører til at det ikke lenger slås eller beites er hovedårsaken til tap av pollinatorer. Pollinatorene finner ikke lenger den maten de trenger for å leve. Oslo kommune holder nå på å etablere nye enger og behøver mer kunnskap om engene som eksisterer.

Forskningsprosjekt
Økosystemregnskap for Oslo Regionen (URBAN-EEA) er del av et internasjonalt forskningsprosjekt om kartlegging og verdisetting av økosystemer i bynær natur. Som del av forskningsprosjektet skal naturen i Oslo kartlegges for hvilke arter som lever der. Denne delen har fått navnet «Biomangfold i by», og er et samarbeid mellom Norsk institutt for naturforskning (NINA), Norges sopp- og nyttevekstforbund, Norsk Botanisk Forening og Sabima. Sammen skal vi dra på artsjakt for å lete etter planter og sopp i urbane strøk gjennom flere turer.

Din kartleggingsinnsats gjør en forskjell for pollinatorene
Du kan hjelpe pollinatorene. Bli med å kartlegg pollinatorvennlig planter i blomsterengene i Oslo! «Biomangfold i by» er et eksempel på arbeidsmetoden citizen science, som betyr at vanlige folk bidrar til økt kunnskap innenfor et vitenskapelig felt. Resultatene vil brukes til å undersøke hvilke økosystemtjenester vi får fra urbane økosystemer i Oslo-regionen og hvilken verdi har de? Du oppfordres til å delta som artskartlegger. Gå ut i en blomstereng, se etter artene som er beskrevet i dette hefte og legg dine funn inn i Artsobservasjoner.

Les mer om hvordan på side 9.

NINA (Norsk institutt for naturforskning) er uavhengig stiftelse som forsker på natur og samspillet natur-samfunn. NINA har både naturforskere og samfunnsforskere og forskningen vår retter seg både mot nasjonale og internasjonale problemstillinger. Vi samarbeider med forskningsinstitusjoner i mer enn 30 land i Europa, Afrika, Asia og Amerika.

SABIMA er en miljøorganisasjon som jobber for å stanse tapet av naturmangfold. Vi jobber ved å foreslå politiske løsninger og spre kunnskap om økologiske sammenhenger. For å øke kunnskapen om norsk natur jobber Sabima også med å samle informasjon om hvilke arter som finnes, og hvor. Sabima er en paraplyorganisasjon over de biologiske foreningene i Norge, her med to:

NORSK BOTANISK FORENING (NBF) er foreningen for planteinteresserte i Norge. Vi samler både fagutdannete botanikere, amatører og alle som er nysgjerrige på ville planter i naturen. Vi arrangerer hvert år mange turer, samlinger og kurs om vill flora som er åpne for alle. Er du interessert i kartlegging av naturen, ønsker du å lære mer om ville planter eller bli med på spennende restaureringsprosjekter, slåttekurs og vandringer, så er Norsk Botanisk Forening foreningen for deg.

NORGES SOPP- OG NYTTEVEKSTFORBUND (NSNF) er en paraplyorganisasjon for landets mange sopp- og nyttevekstforeninger. NSNF ble dannet i 2005 som en fusjon mellom Norsk soppforening og Nyttevekstforeningen og omfatter i dag 32 medlemsforeninger i alle landets fylker, med til sammen 4300 medlemmer.

Foto: Berit Nyrud

ARTSBESTEMMELSE

En karplante består av rot, stengel og blad. Blomsten er spesialisert for reproduksjon av planten. Her er noen utvalgte kjennetegn som brukes til å artsbestemme plantene i heftet:

Blomstens oppbygning:
Kronblad – de blomsterbladene som ofte er farget
Begerblad – de blomsterbladene som vanligvis er grønne
Rosett – bladene nederst på stengelen står tett samlet

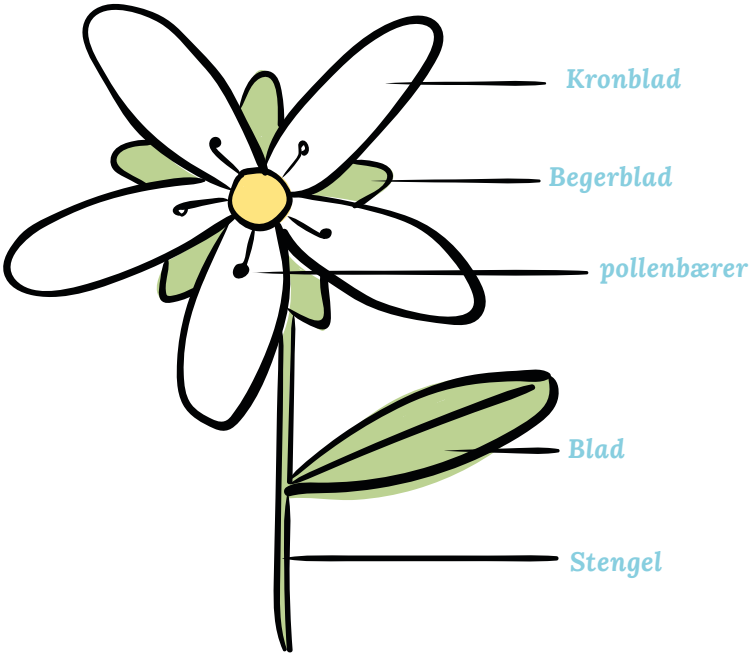

Bladkjennetegn:
Bladene kan være enkle med bladplater som er hele eller fliket, eller sammensatte blad som er koblet. Bladkanten kan være helrandet eller være tannet.

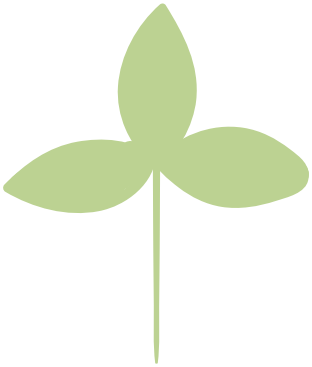

Koblet blad – Sammensatte blad, med to eller flere småblad festet på samme sted. F.eks trekoble og sjukobla.

Fliket blad – er inndelt i mer eller mindre regelmessige avsnitt.

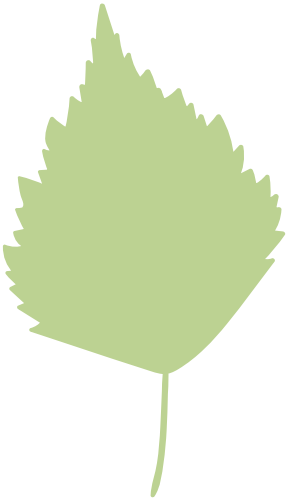

Tannet blad – kantente omriss

Foto: Jan Sørensen

REGISTRER DINE FUNN

Tilstedeværelse og fravær av arter skal registeres i www.arts-observasjoner.no

Alle funn skal registreres i en database som gir verdifull kunnskap om naturen. Artsobservasjoner.no. Artsobservasjoner er en database der alle kan legge inn sin egne artsbestemte funn av dyr og vekster, og bidra med nyttig kunnskap for forvaltning og forskere.

Funn skal legges inn under prosjekt «Biomangfold i by 2017» i Arts-observasjoner. Hvis du ikke fant noen av artene som er beskrevet under, skal det også registeres i dette prosjektet. På den måten vet vi mer om enga og dens artsmangfold.

OPPSKRIFT PÅ ARTSOBSERVASJONER

1 Opprett bruker 2 Endre min profil 3 Rapporter dine funn

Minstekrav når du rapporterer:
Hva: Hvilken art
Når: Datoen for observasjonen
Hvor: Geografisk sted funnet ble gjort eks. Ola Narr + Koordinater

Legg også til:
Hvem: Observatører – du kan legge til flere medobservatører.
Biotop og substrat: Biotop eks. slåttemark
Prosjekt: Koble det til et bestemt prosjekt "Biomangfold i by 2017"

Kryss av for "ikke funnet" hvis du ikke fant enkelte av artene. Det er en avkrysningsboks under "Åpen kommentar" når du rapporterer.

Bonus: Legg til bilder, da blir det lettere å verifisere funnet i etterkant

Du kan bygge på med valgfrie opplysninger. Du kan rapportere ett og ett funn, eller mange funn på en gang via en Excel-mal.

VÅR

Foto: Bård Bredesen / Naturarkivet

SELJE
Salix caprea

KJENNETEGN: Løvtre i vierfamilien. Tre eller busk med grå bark. Selje har hann og hunnrakler på adskilte trær. Hannblomstene er de lodne, grå "gåsungene", som etter hvert lyser gult av pollenbærerne. Hunnblomstene er mer grønnlige og diskrete, men har mer nektar enn hannblomsten. Bladene er avlange, mørke på oversiden og blekgrønne med krusete hår på undersiden. Selje vokser på frisk jord og er solelskende. Finnes på bryn, veikanter, gamle grustak, ruderatmark. Selje blomstrer tidlig på våren og er viktig mat for bier, humler og sommerfugler.

BLOMSTRER: April – mai.
STØRRELSE: 3 – 15 m.
FORVEKSLINGSART: Ingen

Foto: Marte Olsen

MARIANØKLEBLOM
Primula veris

KJENNETEGN: Flerårig urt i nøkleblomfamilien. Stengel er stiv, håret og opprett. Bladene er samlet til en rosett ved bakken og er eggforma som brått smalner til et langt, smalt skaft. Hver stengel har en skjerm med 3-10 gulhvite blomster. Kronen er velduftende og har oransje flekker. Marianøkleblom er ganske vanlig på frisk, næringsrik jord. Finnes i åpen skog, slåtte- og beitemark og veikanter.

BLOMSTRER: April – mai.
STØRRELSE: 10 – 30 cm.
SPISELIG: Blad og blomst. Ganityr, salat, grønsak, kandisering og te.
FORVEKSLINGSART: Hagenøkleblom (bladene er mer avlange og smalner gradvis. Blomstene er lysere gule og mye større, samt ingen duft.)

Foto: Kim Abel / Naturarkivet

ENGTJÆREBLOM
Viscaria vulgaris

KJENNETEGN: Flerårig urt i nellikfamilien. Stengel er mørk rødbrun og er klebrig øverst. Bladene (1-2 bladpar) er smale og spisse. Blomster er rødfiolette. Engtjæreblom er vanlig på åpen, tørr, kalkfattig sandjord. Finnes på berghyller, i tørrbakker, jernbanevoller, veikanter, slåtte- og beitemarker.

BLOMSTRER: Mai – juli.
STØRRELSE: 25 – 60 cm.
FORVEKSLINGSART: Hanekam, rød jonsokblom, skogstorkenebb (ingen har klebrige stengel).

SOMMER

Foto: Kim Abel / Naturarkivet

OKSETUNGE
Anchusa officinalis

KJENNETEGN: Flerårig urt i rubladfamilien. Stengel og blad hårete. Bladene er lansettformede. Rødfiolett-blålilla blomster. Oksetunge er ganske vanlig på tørr, næringsrik sandjord. Finnes i veikanter, enger og bakker.

BLOMSTRER: Juni – august.
STØRRELSE: 30 – 80 cm.
FORVEKSLINGSART: Krokhals (har lyseblå krone og er mindre)

Foto: Berit Nyrud

PRESTEKRAGE
Leucanthemum vulgare

KJENNETEGN: Flerårig urt i kurvplantefamilien. Stengel uten eller med få greiner. Stengelblad avlange, tannete, flikete neders. Kun en blomst, hvit med gult i midten. Den har en behagelig honningduft og besøkes av biller, humler og villbier. Prestekrage er vanlig på åpen, frisk-tørr jord. Vokser særlig på slåtte- og beiteenger, i skogkanter og åpen beita skog.

BLOMSTRER: Fra siste halvdel av juni – august.
STØRRELSE: 20 – 70 cm.
SPISELIG: Blad, blomst og rot. Brukes rå til garnityr, salat, grønnsak, saus og kake.
FORVEKSLINGSART: kamilleblom og balderbrå. (bladene er forskjellig. De har trådsmale, oppflika blader.)

Foto: Bård Bredesen / Naturarkivet

RØDKNAPP
Knautia arvensis

KJENNETEGN: Flerårig urt i kapriolfamilen. Stengel stivhåret. Blad er grågrønne, lodne øvre blad som er oppflika, nedre blad hele. Rødfiolette blomsterhoder. Rødknapp vokser fortrinnsvis på ugjødslet mark. I tørre slåtte- og beitemark, tørrbakker og veikanter.

BLOMSTRER: Juni – august.
STØRRELSE: 30 – 80 cm.
FORVEKSLINGSART: Blåknapp (men denne har tykke, uflika og blanke blad ved bakken).

Foto: Kim Abel / Naturarkivet

ENGKNOPPURT
Centaurea jacea L.

Kjennetegn: Flerårig urt i kurvplantefamilien. Opprette stengler med smale blad øverst og oppflika, noe bredere blad nederst. Purpurrøde blomster (sjeldent hvite). Engknoppurt vokster tørt og gjerne i områder med nærings- og kalkrikt jordsmonn. Finnes på beitemarker, slåttemark og skogkanter.

Blomstrer: Juli – september.
Størrelse: 30 – 70 cm.
Forvekslingsart: svartknoppurt og fagerknoppurt

Foto: Bård Bredesen / Naturarkivet

SKOGKLØVER
Trifolium medium

Kjennetegn: Flerårig urt i ertеblomstfamilien. Opprett, sikksakbøyd og hårete stengel. Trekobla blad, smale blad med håret, lys underside. Mørkerøde blomster. Vokser i store matter. Skogkløver er vanlig på frisk, næringsrik mark. Finnes på beitemark, åkerkanter, veikanter, ruderatmark.

Blomstrer: Mai – september.
Størrelse: 10 – 30 cm.
Spiselig: Blad, blomsterhoder og frø. Brukes til garnityr, salat, grønnsak, spiring, te og sirup.
Forvekslingsart: rødkløver (men den har hjerteformete-eggerunde trekobla blad).

Foto: Berit Nyrud

GULMAURE
Galium verum

Kjennetegn: Flerårig urt i maure familien. Stengel øverst fint lodden. Blad mørkegrønne, vanligvis 8 i krans, lik barnåler. Tettblomstret topp med gule blomster og god lukt. Gulmaure er vanlig på tørr, varm og solåpen jord. Tørreng, tørrbakke, naturbeie, veikanter, åkerkanter.

Blomstrer: Juli – september.
Størrelse: 20 – 60 cm
Spiselig: Blad, blomst og frø. Brukes til ganityr, salat, grønnsak, dressing,olje og øl.
Forvekslingsart: Ingen

Foto: Sigve Reiso / Naturarkivet

BLODSTORKENEBB
Gernaium sanguineum

Kjennetegn: Flerårig urt i storkenebbfamilien. Opprett stengel, som vanligvis er rød og hårete. Bladene er sterkt flika. Blomster enkeltvis og er blodrøde. Blodstorkenebb vokser tørt og lysåpent, gjerne kalkholdig mark. Finnes i beite- og slåttemark, særlig i kantene, på knauser og i skogkanter.

Blomstrer: Juni – juli.
Størrelse: 15 – 50 cm
Forvekslingsart: Engstorkenebb (noe større, blomsten er blå)

Foto: Berit Nyrud

HAGELUPIN
lupinus polyphyllus

Kjennetegn: Flerårig urt i ertеblomstfamilien. Stengel er ugreinet og håret. Bladene er mangekoblet på lange skaft. Blomstene vokser i klaser med tette kranser og kan være blå eller blåhvite, men også fiolette, hvite eller rosa. Hagelupin er en innført urt fra Nord-Amerika og står på svartelista for fremmede arter. Den er en trussel for andre planter. Hagelupin har bakterieknoller på røttene som fikserer nitrogen fra lufta, som endrer jordsmonnet der det ellers er nitrogenfattig. Den er en trussel for andre planter som ikke trives i jord med høyt nitrogeninnhold. Hagelupin finnes ofte i veikanter og på skrotemark, og har forvillet seg langs elvebanker.

Blomstrer: Juni – august
Størrelse: 50 – 150 cm
Forvekslingsart: Sandlupin (blomstrer i mai – juni, bladene er butte og kronen blå med hvitt parti)

Foto: Jan Sørensen

HJORTEROT
Seseli libanotis

Kjennetegn: Flerårig urt i skjermplantefamilien. Stengel med dype furer. Blad fint lodne, to ganger finnete. Skjermer tette. Vanligvis 30 - 40 fint hårete stråler. Hvite kronblader. Hjorterot er kalkelskende, vokser på nokså tørre bakker. Finnes på tørrenger, grusbakker, kratt, kanter, strandvoller og brakk åker. Ganske sjelden og vokser hovedsakelig kun i Oslo og Bærum.

Blomstrer: Juli – august.
Størrelse: 30 – 120 cm.
Forvekslingsart: Villgulrot, rødkjeks og gjeldkarve (se Norsk flora for utdypende beskrivelse)

HØST

Foto: Kim abel / Naturarkivet

FAGERKLOKKE
Campanula persicifolia

Kjennetegn: Flerårig urt i klokkefamilien. Ugreina stengel med spredte, lange og smale blad. Har noen få blå (kan sjeldent være hvite) klokkeformede blomster. Inneholder hvit melkesaft hvis et blad brytes. Fagerklokker vokser vanligst på tørr mark. Finnes i kanter rundt slåtte- og beitemark, i tørrbakker og veikanter.

Blomstrer: Juli – september
Størrelse: 30 – 80 cm
Forvekslingsart: blåklokke (er mindre 10-50 cm) og engklokke (mer åpne blomster)

Foto: Bård Bredesen / Naturarkivet

BERGMYNTE
Orgianum vulgare

Kjennetegn: Flerårig urt i leppeblomstfamilien. Stengel er smal, korthåret, brunrødlig og forgreinet nær toppen. Blad er eggerunde. Rødfiolette blomster i tette dusker. Sterkt duft av oregano. Bergmynte vokser tørt, solekspo-nert og på noe kalkholdig grunn. Finnes i tørr gressmark, slåttemark, steinete bakker, bergskrenter, kratt, veikanter.

Blomstrer: Juli – september
Størrelse: 20 – 80 cm.
Spiselig: Blad og blomst. Brukes til garnityr, krydder, eddik, olje, dressing, marinade og te.
Forvekslingsart: Ingen.

Foto: Kim abel / Naturarkivet

BLÅKNAPP
Succisa pratensis

Kjennetegn: Flerårig urt i kardeborrefamilien. Stengel snau nede, ofte forgreinet øverst. Har tykke, blanke blad og uflika blad ved bakken. Blåfiolette blomster. Blåknapp er vanlig på frisk- fuktig, nitrogenfattig jord. Vokser på fukteng, kalkmyr, fukthei, strender, veikanter.

Blomstrer: August – september
Størrelse: 25 – 60 cm.
Forvekslingsart: Rødknapp (bladene er oppflikete og delte).

REFERANSER:

Bele, B., Svalheim, E. & Norderhaug, A. 2011. *Bondens kulturmarksflora for Østlandet. Bioforsk FOKUS 6 (4). 121 s.*
Fremstad, E. 2012. *Faktaark om hagelupin. Artsdatabanken.*
Norman, C. E. & Railo, G. S. 2015. *Norges spiselige planter og bær. J.M. Stenersens Forlag AS.*
Mossberg, B. & Stenberg, L. 2014. *Gyldendals store nordiske flora. Norsk utgave. 2.opplag 2014. Gyldendal Norsk forlag.*
Lid, J. & Lid, D. T. 2005. *Norsk Flora. 7. utg. Det Norske Samlaget, Oslo.*